

"מדהים אין הקיבוץ עבד ממצב שבו רוב הבנים עזבו, למצב שבו כל הבנים רוצים לחזור"

הקיבוץ כמעבדה של ניסיונות מרתקים לעיצוב חברתי. נחל עוז | צילום: טום אורן-דננברג

כנס חוקרי הקיבוצים שנערך בגבעת חביבה נתן במה לחוקרים צעירים, אבל הידע של הציבור הרחב יתבסס כנראה על "הספר האדום" של אסף ענברי ו"ארבע שעות ביום" של אוריין צ'פלין.

למרות זאת, אומר ד"ר אלון גן, יו"ר פורום חוקרי הקיבוץ ותנועת העבודה, חשוב שהמחקר יבחן מאין באנו ולאן אנחנו הולכים נחמן גלבע

// בשנת 2001 נוסד בקיבוץ סאסא התיאטרון הרב תרבותי "ארקובלנו" - בראשית לשלום. התיאטרון נוסד תוך התמקדות בתהליך המאתגר של הכלה של הפרויקט הייחודי על ידי חברי הקיבוץ ואנשי האזור. הלהקה מורכבת מנערים ונערות יהודים, ערבים מוסלמים, נוצרים ודרוזים המתגוררים בגליל, בגבול הלבנון. מטרת הקמת התיאטרון בימים הטרגיים של האינתיפאדה השנייה הייתה לפתח ולהרחיב את תודעת הדיאלוג והקבלה ההדדית באמצעות המפגש התיאטרלי על סמך המחשבה שכל עוד יהיו פעילויות של תרבות ותיאטרון במדינות מוכות מלחמות, יש תקווה לפיוס, להבנה הדדית ולשלום. סיפור התיאטרון הייחודי הוצג בסוף השבוע שעבר על ידי מייסדת ומנהלת התיאטרון, אנג'ליקה עדנה קלו ליבנה, חברת קיבוץ סאסא, בכנס השנתי של פורום חוקרי הקיבוץ ותנועת העבודה לשנת 2022 שנערך בגבעת חביבה. קלו ליבנה תיארה מחקר שנערך על התיאטרון וניתחה את ההתנגדות של חברי

קיבוצה ושל ההנהלה לפרויקט בשל התקופה המתוחה, המצב הכלכלי וחוסר האמון בחזון המוצע. היא תיארה את התסכול שחשה, וגם את המהפך בגישת הקיבוץ ותהליך המעורבות התרבותית והאומנותית של כל הקהילה. המחקר של קלו ליבנה נכלל במושב השני של הכנס תחת הכותרת: "ייחיד ביחד - הכלה והדרה בקהילה קיבוצית". באותו מושב הוצגו גם מחקר שעסק בשילובם של 26 ותיקים מתנועת הקיבוץ הדתי בעולם הדיגיטלי שממנו הודרו עד אז, ומחקר נוסף שעסק בשילובם של אנשים עם מוגבלויות בקהילות קיבוציות: מגוון בשדרות, הרדוף וקבוצת יבנה, על פי מודלים שונים.

המחקר הקיבוצי
המחקר הקיבוצי והמחקר על תנועת העבודה, הנושקים זה לזה, היו מאז ומתמיד עשירים ומגוונים. בכנס שהתקיים בימים חמישי ושישי קובצו והוצגו מחקרים רבים בשישה מושבים ובהם: תרבות, חינוך, זיכרון והנצחה, תנועת העבודה: מנהיגות

ויוזמה מול אתגרי הזמן, בית ברל: אקדמיה ושליחות חברתי, מנהיגות בתנועה הקיבוצית ובקיבוצים וחיפושי דרך חלוצית. ביום חמישי בערב התכנסו המשתתפים בגבעת חביבה, וצפו בסרט על פרשת טנטורה ופרשת תדי כ"ץ שעבודתו האקדמית על הפרשה הגיעה לבית המשפט ונפסלה. לאחר הקרנת הסרט התקיים דיון בהשתתפות תדי כ"ץ ובמאי הסרט אלון שוורץ. במהלך הכנס הוצגו הן מחקרים הנמצאים עדיין בהתהוות, והן מחקרים שהסתיימו וחלקם ראו אור בספרים או פרסומים אחרים.

השמועות על מות התנועה הקיבוצית היו מוקדמות
פורום חוקרי הקיבוץ ותנועת העבודה, שנוסד ב-2010, כולל חוקרים פעילים של הקיבוץ ותנועת העבודה מדיסציפלינות שונות ובהן: היסטוריה, סוציולוגיה, אנתרופולוגיה, ספרות, חקר התרבות, כלכלה ועוד. הפורום מקיים חמישה מפגשים בימי שישי במהלך שנת הלימודים האקדמית, שבהם

חוקר מציג את עבודתו, שומע את תגובת חבריו החוקרים, ונעזר בהם בתהליך כתיבת המחקר, וכנס שנתי בן יומיים בזמן חופשת הקיץ. הפורום מקיים שיתוף פעולה אקדמי עם יד טבנקין, יד יערי, המכון לחקר הקיבוץ באוניברסיטת חיפה והקתדרה לחקר תנועת העבודה בבית ברל. המטרות שלשמן הוקם הפורום הן:

1. ליצור כמת מחקר קבועה שבה יציגו חוקרים את מחקרם החדשים, תוך דיון ומתן משוב מחוקרים ותיקים ועמיתים.
 2. לטפח עתודה של חוקרים בתחומי המחקר של תנועת העבודה ותנועות ההתיישבות.
 3. ליצור מערך תקשורת פעיל המהווה מקור מידע, קשר והתייעצות בין החוקרים לבין עצמם ובין מוסדות המחקר.
 4. ליצור זיקה וקשר בין החוקרים ובין מוסדות המחקר.
 5. ליצור ולפתח מיזמים מחקריים משותפים בין המוסדות והחוקרים.
- ד"ר אלון גן, יו"ר פורום חוקרי הקיבוץ ותנועת העבודה, מרחיב את היריעה. "תנועת העבודה בכלל והתנועה הקיבוצית בפרט", הוא אומר, "היו בראשית הדרך מעבדה של ניסיונות מרתקים לעיצוב חברתי. עם הזמן, הרצון של הקיבוץ להיות כמו כולם, הביא לזניחת הפרץ היצירתי המדהים שאפיין אותו. עם זאת, כיום בכנסים הכי מודרניים העוסקים בחינוך מדברים על רב-תחומיות, למידה בתוך סקרנות, הפקת תוצר ולא על ידי מבחנים, ובעצם חוזרים לחינוך הקיבוצי שרבים מאיתנו חוו בילדותם ובנעוריהם. תכנים של טקסי מעבר בחיים שעוצבו בתנועה הקיבוצית משמשים היום חברות וקהילות מחוץ לקיבוץ. המהות של פורום חוקרי הקיבוץ היא: 'דע מאין באת כדי לבחור לאן אתה הולך'. תנועת העבודה והתנועה הקיבוצית כתבו את עצמן לדעת במובן החיובי, וניסו להמשיג כל מקום וכל אתר: הנוי בקיבוץ, המבנים, התרבות, החינוך, האמנות וכו'. הפורום, שהוא רב-תחומי, בא להמשיג את מה שהיה בקיבוץ אבל גם את מה שיש בו

כיום. המטרה שלנו היא ליצור קהילת חוקרים שנפגשת ודנה ומחליפה מידע. בכנס, לדוגמה, הוצגו הספר של עומר עינב שיצא לאחרונה על הפילוג בבית אלפא, והספר של שרון גבע על קיבוץ לוחמי הגטאות, הקיבוץ של אנטק צוקרמן וצביה לובטקין".

ד"ר אלון גן (57), בן כפר מסריק וכיום תושב בית יצחק, הוא מרצה להיסטוריה בסמינר הקיבוצים, שמחקריו עוסקים בעיצוב הזהות

חוזרים לחינוך הקיבוצי שרבים מאיתנו חוו בילדותם ובנעוריהם. תכנים של טקסי מעבר בחיים שעוצבו בתנועה הקיבוצית משמשים היום חברות וקהילות מחוץ לקיבוץ

החלוצית בכלל והקיבוצית בפרט ובהשתנותה עם הזמן. בנוסף לתפקידו כיו"ר פורום חוקרי הקיבוץ ותנועת העבודה הוא מרכז את המחקר ביד טבנקין. כשגן מדבר על מטרות הפורום הוא נהנה להשתמש במושג "מרחשת מחקרית", וכדי לחסוך לכם את הבדיקה בגוגל נציין כי פירוש המושג הוא לעורר רחש, ולעורר תגובות על מחקרים. "הצגת המחקרים וקבלת התגובות נמשכת במהלך כל השנה, ופעם בשנה הכול מרוכז בכנס השנתי שבו מציגים מחקרים שיצאו לאור או עומדים לצאת. אם נחזור למהות ולקלישאה: 'דע מאין באת ולאן אתה הולך', אני חושב שתנועה שחוקרת את עצמה במבט ביקורתי, יכולה לבחון את דרכה וללמוד מתוך ההצלחות ומתוך הכישלונות. אני חושב שיש במחקר שמנסה להגיד מאין באנו ולאן אנחנו הולכים, סוג של נשמה יתרה או ערך מוסף

שמנסה לבחון כל הזמן ולהמשיג גם את הדברים היפים וגם את הדברים הקשים של תנועה שלצערי הרב היא בנסיגה מבחינה פוליטית, אבל הידיעות על מותה הן מוקדמות מדי. המחקר הוא תשתית שדרכה אתה יכול לבחון מה היה, מה יש ואולי גם מה יכול להיות".

מעבר למכוני המחקר השותפים בפורום האם יש עדיין עניין בנושא הקיבוץ אצל חוקרים

המחקר שלנו".

יש דור של חוקרים צעירים? כן. כפי שציינת, בכנס היה עומר עינב שהוא חוקר צעיר, שרון גבע שעוסקת בצביה ואנטק, טלי תמיר שאצרה תערוכה על הקיבוץ, ודני בר מעוז שכתב ספר על ישראל קיסר שהיה מזכ"ל ההסתדרות. יש חוקרים צעירים אבל לא במספרים שהיו בעבר. גם בקורסים באקדמיה על

ד"ר אלון גן, יו"ר פורום חוקרי הקיבוץ ותנועת העבודה. הקיבוץ - סיפור הצלחה או כישלון? | צילום: אנה דימרס

באקדמיה בארץ ובחור'ל?

"אחת הסיבות שבגללן הוקם פורום חוקרי הקיבוץ, היא לעודד את המשך השיח באקדמיה בנושא הקיבוץ. לא תמיד זה עובר כפי שאנחנו רוצים. לאחרונה היינו בכנס קומונות בדנמרק שתמיד הקיבוצים היו בו פאר היצירה, ועכשיו הרבה יותר מעניין אותם נושא הכפרים האקולוגיים. המאבק שלנו הוא בכל זאת לעודד אנשים צעירים לעשות מחקרים ולכתוב תזות על הקיבוץ, והשאיפה שלנו היא שהמחקר על תנועת העבודה והקיבוץ ימשיך להיות רלוונטי באוניברסיטאות ולא רק במכוני

הרעיון השיתופי ועל הקיבוץ, הביקוש הרבה יותר נמוך ממה שהיה בעבר".

סונני הזיכרון הם נכר לא החוקרים

כשאני שואל את גן איך הוא מתייחס לאסף ענברי שמערבב בספריו עובדות היסטוריות שקשורות לאנשים שהוא מציין את שמם עם דמיון ספרותי וקצת רכילות, ומאידך גורם לאנשים צעירים להתוודע לאירועים היסטוריים, אני מבין שעליתי על נקודה רגישה. "הייתי הרבה שנים עוזר המחקר של פרופ' אניטה שפירא", הוא מספר, "והיא כתבה מאמר נפלא על

מיתוס ומציאות בקרבות על לטרון. במאמר היא כותבת על 'חוק הברזל של פחות העבר', שלפיו ככל שאתה צובע את העובדות באלמנטים יותר שחורים, ככה נוטים יותר להאמין באותנטיות שלהן. היא גם מבכה את העובדה שמעמדו של החוקר כסוכן עיצוב זיכרון קולקטיבי הולך ופוחת. אם אני אכתוב מאמר על החינוך הקיבוצי הוא יגיע למעט אנשים, לעומת סרט בשם 'ארבע שעות ביום' של אוריין צ'פלין שמגיע להמונים. גם את המחקר של תדי כ"ץ על טנטורה קראו מעטים, לעומת הרבה אנשים שראו את הסרט עליו. את הסרט על ניצנים של אבי נשר יראו הרבה, לעומת זאת את המחקר ההיסטורי על אבא קובנר יראו מעט. כך גם לגבי הספרים של אסף ענברי שנקראים על ידי עשרות אלפים, לעומת כמה עשרות או מאות אנשים שיקראו מחקרים באותם הנושאים. גם אותי, כמו את אניטה שפירא, מטרידה העובדה שסוכני הזיכרון הקולקטיבי הם כבר לא החוקרים והמחקרים האקדמיים אלא מחברי הספרים ויוצרי הסרטים".

גן מביא דוגמה נוספת להמחשת הנושא. הוא מספר שהדוקטורט שלו התחיל על "שיח לוחמים", ושלפני כמה שנים יצא הסרט "הסלילים הגנוזים" של מור לוי באותו נושא, ובו הוצג נרטיב שקרי לפיו צה"ל צנזר את שיח לוחמים בעוד שהאמת היא שהלוחמים צנזרו את עצמם. הסרט נצפה על ידי המונים, ויום אחד התקשרו אל גן מגלי צה"ל כדי שיתן יעוץ מדעי לפינה 60 שניות על שיח לוחמים". כשהחומר לפינה בגלי צה"ל הגיע אליו, הוא גילה שכתוב בו שצה"ל צנזר 70 אחוז מהטקסט בספר. "הרבה אנשים יזכרו מה היה בשיח לוחמים על פי סרטה של מור לוי, ואת הדמויות של יערי, טבנקין וסנה על פי הספר של אסף ענברי, בעוד שהאמת הולכת ומיטשטשת בעידן הפוסט מודרני" מציין גן בצער.

האם יש מחקרים יישומיים בתחומי הקיבוץ שבהם מומלץ

הצליח להבטיח ביטחון ורווחה לחבריו. זה מדהים איך הקיבוץ עבר ממצב שבו רוב הבנים עזבו, למצב שבו כל הבנים רוצים לחזור ואין בתים בשביל כולם. הפרמטר השני הוא מידת הדבקות של ארגון ברעיונות הליבה שלו, ובזה המרחק מקיבוץ שיתופי ושוויוני לקיבוץ המתחדש הוא רב. היום יש באותו קיבוץ בתים של 200 מ"ר ובתים של 50 מ"ר, וחבר קיבוץ עם משכורת של 30 אלף שקל ואחר עם משכורת של 5,000 שקל. אני חושב שאם הקיבוץ יצליח לעשות עכשיו את המעבר מהשקעת כל האנרגיה במאבק על הלחם למאבק על הפרח, אז גם לקיבוצים המתחדשים יכולה להיות בשורה של קהילתיות שמבטיחה אורח חיים עם תרבות שונה, חינוך שונה וערכות הדדיות. זה עדיין תלוי בבחירה של חברי הקיבוץ, אם לעבור משפה של הלחם לשפה של הפרח."

במת מחקר לקיבוץ. יותם יזרעאלי בהרצאתו "המעדר של גורדון" | צילום: אלון גן

הוא מידת יכולתו של ארגון להבטיח ביטחון ורווחה לחבריו. אם זה הפרמטר, ברמה של היום הקיבוץ הוא הצלחה פנומנלית. הקיבוץ עבר מהפכה חקלאית, אחר כך מהפכה תעשייתית, אחר כך מהפכה מבנית, אחר כך מהפכה השכלתית, ואחרי שהתגבר על המשבר הקשה הוא

דבר על מה שצריך להיות. מה יש זה מה שקיים. מה צריך להיות זה כבר בחירה שלך כלפי הקיים. אף אחד מאיתנו הוא לא נביא, אבל אני שואל אם הקיבוץ הוא סיפור הצלחה או כישלון, ואז אני שואל מה הפרמטרים להגדרת הצלחה או כישלון. הפרמטר הראשון

הקיבוץ עבר מהפכה חקלאית, אחר כך מהפכה תעשייתית, אחר כך מהפכה מבנית, אחר כך מהפכה השכלתית, ואחרי שהתגבר על המשבר הקשה הוא הצליח להבטיח ביטחון ורווחה לחבריו

קהילתי. מנגד, יש הטוענים כי מדובר בדגם משוכלל ומשופר של קיבוץ שישרוד לאורך זמן. על פי המחקרים האם ניתן לקבוע מי צודק? "אלברט איינשטיין אמר שהידיעה מה יש איננה אומרת

איך לנהל נכון את התחום, אם ניתן בכלל להגדיר מה נכון? "בכנס שהיה השנה הציגו חוקרי המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי במושב שנקרא מנהיגות בתנועה הקיבוצית ובקיבוצים, מספר מחקרים וסקרים שניתן ליישם אותם. שלמה גץ דיבר על עמדות הנהגות הקיבוצים על הזהות הקיבוצית, ומיכל פלגי על מי מנהל את הקיבוץ. אלו מחקרים סוציולוגיים שמתארים מציאות נקודתית ועמדות, וגם מחלצים מסקנות. לפני שנה הקרשנו את הכנס לספר על החינוך הקיבוצי שאני ערכתי. כותרת הספר היא 'החינוך הקיבוצי בעבר, בהווה ובעתיד', וזה אומר מה היה בעבר אבל גם מה יכול להיות בעתיד. כיצד החינוך הקיבוצי יכול להיות רלוונטי, דווקא אם הוא יחזור למה שהוא זנח. הוא צריך לא להיות כמו כולם, אלא להיות אלטרנטיבה למצב הקיים". תומכי הקיבוץ השיתופי טוענים שהקיבוץ המתחדש הוא כבר לא קיבוץ, וגורלו נגזר להפוך ליישוב

שונה טובה

שנת שופע וצמיחה, ברכה והצלחה

לכל חקלאי ישראל ולכל בית ישראל

התקליט 100

מרכז השלטון האזורי בישראל

יצרני החלב בישראל

המועצה לגפן היין בישראל

מועצת הצמחים

ארגון מגדלי ירקות

ארגון מגדלי עופות בישראל

ארגון מגדלי ירקות

המועצה לייצור ושיווק דבש

התאחדות חקלאי ישראל Israel Farmers Federation